

УДК 340.3:343.5:316.36:159.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.107>

ПОМСТА ЯК МОТИВ ФОРМУВАННЯ, ВЧИНЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Зінсу О.І.,

докторка філософії у галузі знань 08 «Право»,

ORCID: 0000-0003-3801-6203

e-mail: beleni@i.ua

Зінсу О.І. Помста як мотив формування, вчинення домашнього насильства.

У презентованих результатах дослідження наведено теоретичне узагальнення феномену помсти, його природи та якісних характеристик. Враховуючи багатоплановість феномену помсти та взаємовплив різних культурних матриць, авторка розглянула озвучений феномен крізь призму домашнього насильства. Актуальність теми обумовлена недостатньою науковою розробленістю спонукальної функції помсти у формуванні та розгортанні домашнього насильства. Мета дослідження передбачала формування теоретичних аспектів щодо помсти як соціально-правового феномену та як мотиву вчинення домашнього насильства.

У ході проведеного дослідження висвітлено стан наукового розроблення проблем феномену помсти, прощення та домашнього насильства. Встановлено, що в основі помсти простежується бажання чи обов'язок покарати кривдника за образу, кривду, заподіяну шкоду, зло. Підкреслено, що помста є умисним, цілеспрямованим діянням, яке продукується як відповідь (реакція) на отриману образу, порушення прав, інтересів та пов'язане із прагненням людей задовольнити потребу відплати кривднику за спричинену образу. Сформульовано авторське бачення помсти як умисного цілеспрямованого покарання у значенні відплата, яке реалізується як юридичними легітимними інституціями, так і неформальними методами, способами у відкритій чи закритій формі: умисне заподіяння шкоди з мотиву помсти, отруєння, умисні побої, мордування, катування, умисні тілесні ушкодження та інші злочинні діяння, мотивом яких стала помста. Обґрунтовано, що засвоєні наративи, ціннісні орієнтації, рівень, ступінь, форма заподіяного болю, зла, можливість, спроможність і готовність у поєднанні з співзалежністю учасників домашнього насильства підкреслюють різновекторність помсти, що, своєю чергою, дозволяє досліднику дійти висновку про дуалістичну природу озвученого феномену при формуванні та вчиненні домашнього насильства.

Сформульовані в науковій статті висновки та пропозиції можуть бути використані у: – науково-дослідній сфері – для подальших наукових пошуків у сфері запобігання, протидії домашньому насильству; – право застосовній сфері – як рекомендації для вдосконалення процесуальної діяльності органів досудового розслідування; – освітньому процесі – для підготовки лекцій з дисципліни «Кримінальне право», «Кримінологія», «Юридична психологія», «Превентивна психологія», «Запобігання, протидія домашньому насильству».

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у юридико-психологічному аналізі емоційного – когнітивного, поведінкового (конативного) компонентів в ревнощів та помста крізь призму соціально-культурного дискурсу «домашнє насильство».

Ключові слова: держава, правова поведінка, образа, відсторонення, помста, агресія, кримінальне правопорушення, домашнє насильство, правове виховання, духовна складова, профілактика.

Zinsu O.I. The revenge as a motive for becoming and committing domestic violence.

The presented research results provide a theoretical generalization of the phenomenon of revenge, its nature and qualitative characteristics. Taking into account the multifaceted nature of the phenomenon of revenge and the mutual influence of various cultural matrices, the author considered the voiced phenomenon through the prism of domestic violence. The topicality of the topic is due to insufficient scientific development of the motivational function of revenge in the formation and deployment of domestic violence. The purpose of the research involved the formation of theoretical aspects regarding revenge as a socio-legal phenomenon and as a motive for committing domestic violence. In the course of the conducted research, the state of scientific development of the problems of the phenomenon of revenge, forgiveness and domestic violence is highlighted. It has been established that revenge is based on the desire or obligation to punish the offender for

an insult, injury, damage, or evil. It is emphasized that revenge is a deliberate, purposeful act, which is produced as a response (reaction) to an insult received, a violation of rights, interests, and is associated with the desire of people to satisfy the need to repay the offender for the insult caused.

The author's vision of revenge is formulated as a deliberate purposeful punishment in the sense of retribution, which is implemented both by legitimate legal institutions and informal methods, methods in an open or closed form: intentional harm for the purpose of revenge, poisoning, intentional beatings, murder, torture, intentional bodily harm and other criminal acts motivated by revenge. It is substantiated that the learned narratives, value orientations, level, degree, form of inflicted pain, evil, opportunity, ability and readiness in combination with the co-dependence of the participants of domestic violence emphasize the multi-vector nature of revenge, which, in turn, allows the researcher to come to a conclusion about the dualistic nature of the voiced phenomenon when formation and perpetration of domestic violence. The conclusions and proposals formulated in the scientific article can be used in: – the scientific research field – for further scientific research in the field of prevention and countermeasures against domestic violence; – the applicable field of law – as recommendations for improving the procedural activity of pre-trial investigation bodies; – the educational process – for the preparation of lectures on the disciplines «Criminal Law», «Criminology», «Legal Psychology», «Preventive Psychology», «Prevention, Counteraction to Domestic Violence».

We see the prospect of further investigations in the legal-psychological analysis of the emotional-cognitive, behavioral (conative) components of jealousy and revenge through the prism of the socio-cultural discourse «domestic violence».

Key words: state, legal behavior, insult, removal, revenge, aggression, criminal offense, domestic violence, legal education, spiritual component, prevention.

Постановка проблеми. Крізь призму сучасного процесу державотворення особливо актуально простежується проблематика домашнього насильства, наріжним каменем якої є зміна парадигми правової поведінки в сім'ї, побуті, родині. До різних аспектів цієї проблематики зверталися вітчизняні та закордонні вчені, практики. Водночас одним із найменш досліджених сегментів є проблема індикаторів і мотивів вчинення домашнього насильства загалом і помсти зокрема. Своєю чергою, результати дисертаційної роботи авторки, наукові доробки вітчизняних і закордонних вчених, аналіз судової практики дають підстави стверджувати про індикаційну

роль помсти у формуванні та розгортанні поліфонічного глибинного конфлікту домашнього насильства. Все це підкреслює необхідність дослідження помсти як соціально-психологічного феномену та як мотиву вчинення домашнього насильства. Зазначене зумовило вибір теми та мети дослідження, його наукову новизну та науково-практичне значення.

Стан опрацювання проблематики. Певні аспекти багатогранної проблематики помсти як мотиву вчинення злочину розкрив А. Мірошниченко [11]. У своїй дисертаційній роботі А. Мірошниченко поряд з іншими питаннями, досліджує умови й генезу помсти в історичному й соціально-психологічному вимірі [12, с. 7]. Вчений відзначає, що «до сьогодні мотив помсти залишається «інструментом» для вирішення спорів і конфліктів, пошуку «справедливості» [12, с. 8].

У той же час помсту як частину досвіду ресентименту досліджувала М. Сінельнікова [14]. Проаналізувавши зв'язок помсти і ресентименту та з'ясувавши їх загальні риси й відмінності, М. Сінельнікова приходять до висновку, що «помста – це невід'ємний компонент досвіду ресентименту, вихідний імпульс його виникнення та формування» [14, с. 49]. Вчена вважає: «ресентимент – це більш тривале почуття, ніж помста, яка рано чи пізно вичерпує себе. Ресентимент, навпаки, проникаючи в особистість людини, стає постійною рисою її характеру. Здійснена помста вичерпує її, тоді як ресентимент не спиняється ніколи, стаючи частиною людини та її життя. Помстившись одного разу, людина, під впливом ресентименту, не зупиняється, і її жаг мстивості стає невгамовною, перетворюючи її на безумця» [14, с. 49].

Своєю чергою проблематику домашнє насильство фрагментарно досліджували О. Байда, П. Біленко, О. Безвін, О. Бондаренко, І. Ботнарченко, А. Блага, А. Вознюк, О. Книженко, С. Павлиш, Д. Тичина, А. Манжула, В. Ладиченко, М. Самченка, О. Харитоновна, О. Шаповалова та інші талановиті вчені.

Так, адміністративно-правові засади протидії домашньому насильству розглядав М. Нерода; домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання розкрив М. Кузнецов; попередження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин» висвітлила Л. Крижна; кримінологічну характеристику та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї розглянула О. Беспаль; теорію і практику кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства вивчала О. Степаненко; кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства розглянула А. Шинкарчук [10; 8; 7; 3; 15; 17].

Серед закордонних вчених проблематику помсти досліджували M.W. Agustina, D.P. Balliet,

F. Bernhardt, H. Crombag, M.V. Denderen, Er. Rassin, R. Horselenberg, C. Gerlsma, J.D. Keijser, R. Kurzban, M.F. Latifannisa, V. Lugtmeyer, B. Maftuh, E. Malihah, M.E. McCullough, T. Pronk, S. Sa'odah, K. Schumann, P. Snrelan, B.A. Tabak, M. Taylor, M. Vasiljevic, G.M. Walton, M. Weick та інші.

Аналізуючи наукові доробки закордонних вчених щодо феномену помсти, приходимо до висновку про органічну єдність дослідження даного феномену із феноменом прощення, вибачення.

Зокрема, психометрична оцінка нідерландської версії TRIM щодо помсти та прощення після віктимізації, призначена для жертв і правопорушників, розглянута групою вчених із Нідерландів: C. Gerlsma, V. Lugtmeyer, M.V. Denderen & J.D. Keijser [21]. Вчені зазначають, що шкала міжособистісних мотивацій, пов'язаних з правопорушеннями (TRIM), вимірює помсту, уникнення та доброзичливість у відповідь на соціальні правопорушення, які, як правило, містять акти непрямой агресії. У ході дослідження проаналізовано взаємозв'язок модусів доброзичливості, помсти, мотивації помсти та її уникнення. Результати дослідження засвідчили, що висока доброзичливість, низька мотивація помсти та уникнення помсти концептуалізуються із вказівкою на прощення. Натомість низька доброзичливість поєднана з високою мстивістю та уникненням індексує непримиренну позицію стосовно кривдника [21].

Співвідношення категорій особистості, самоконтролю, добробуту в контексті помсти та прощення з'ясовували D. Balliet & T. Pronk (Нідерланди) [18]. Когнітивні системи помсти та прощення розкрили M.E. McCullough, R. Kurzban & B.A. Tabak. Дослідники здійснили аналіз адапційних систем щодо відповіді на вчинки кривдника з урахуванням культурних та індивідуальних відмінностей [22].

Також заслуговують на увагу результати дисертаційної роботи, які представив дослідник із США M. Taylor. Він здійснив аналіз категорії помсти, прощення та форми життя [27]. У ході дослідження M. Taylor обстоює думку про те, що образа, звинувачувальний гнів слугують підставою протесту, помсти та стверджувальним інструментом власної цінності. Образа та мета змусити кривдника страждати спонукає жертву до помсти [27, с. 58]. M. Taylor вважає, що той, хто бажає помсти, бажає, щоб із кривдником сталося щось зле – і бажано, щоб правопорушник і спостерігачі розуміли причинно-наслідковий зв'язок цього. Зрештою, помста концептуально пов'язана з виправданням і, отже, з пропорційністю [27, с. 44]. На думку дослідника, помста, будь то бажання чи практика, залежить від вимог виправдання і повинна бути причина

(знову ж таки, відмінна від ненависті), яка робить відплату цілком прийнятною відповіддю. У той же час M. Taylor вказує на потенційні позитивні модулі помсти. Зокрема, вчений підкреслює стримувальний вплив помсти щодо майбутніх правопорушень. Насамперед, це стосується випадків, коли потенційні кривдники переконані у мстивості жертв та вірогідності помсти. За цих умов існує менша ймовірність заподіяння (нанесення) образи (кривди) потенційній жертві. Отже, помста з-поміж іншого виконує важливу соціальну функцію. У цьому контексті варто звернутися до категорій транзакційної помсти та взаємовиключної помсти [27, с. 61]. Крім цього, у дисертації аналізуються категорії прощення, примирення та самоповаги. На думку M. Taylor, прощення започатковує нову реальність [27, с. 114]. Послідовно і переконливо дослідник приходять до висновку про складність досліджуваних феноменів, які до того ж є глибокими людськими практиками з віддзеркаленням своєрідності людського індивідуума, людського нарративу, соціального життя та потреби в цілісності страждання. Жодне пояснення прощення та помсти не може бути успішним. Проте, визнаючи людський контекст цих практик, ми можемо почати їх оцінювати та демонструвати [27, с. 154].

Своєю чергою питання регуманізації після віктимізації та ролі прощення як антагоністу помсти було досліджено та проаналізовано K. Schumann & G. Walton [25]. У ході емпіричного дослідження застосовано чотири нарративні модальності щодо кривдника, помсти та прощення. Це дозволило порівняти прощення та помсту як відповіді на віктимізацію. Особливий інтерес викликає методика написання листа-пробачення чи листа-помсти зловмиснику. У результаті виявлено, що прощення у порівнянні з помстою було ефективнішим в контексті регуманізації особистості. Прощення викликало почуття людяності, яке майже перевищувало рівень, який відчували невіктимізовані учасники. Відтак прощення як категорія моралі сприяє відновленню почуття людяності та проявляє важливі прогностичні наслідки відновленого почуття власної гідності після прощення. А саме: менше самоушкодження, більше відчуття приналежності до людської спільноти та більша важливість власної моральної ідентичності. Таким чином, результати роботи вчених підкреслюють шляхи, якими жертви можуть відновити свою людськість після злочину, який дегуманізує [25].

Вплив помсти та прощення на благополуччя жертви у випадках наявності наміру у правопорушника завдати шкоди вивчали P. Strelan, M. Weick, & M. Vasiljevic [26]. На думку вчених, помста та прощення зазвичай розглядаються

як дві протилежності, проте обидві ці категорії можуть розширювати сили, залежно від наміру кривдника завдати шкоди. Розширення можливостей пояснює процес, за допомогою якого помста та прощення пов'язані з покращенням афективних наслідків для жертв [26].

Феномен помсти та прощення також зацікавив F. Bernhardt [19]. F. Bernhardt аналізує екзистенціальну та афективну основу, з якої виникає як бажання помсти, так і прагнення прощення. Вчений вважає, що у сучасних суспільствах помста має поганий імідж. Помста розуміється як спалах неконтрольованих індивідуальних пристрастей, а сліпа і надмірно жорстока помста, здається, суперечить усьому, за що виступає сучасність. У цьому контексті вчений згадує правові процедури, засновані на ідеях неупередженості та безпристрасного розуму. Відтак, помста і прощення можна розглядати як справжні граничні випадки емоцій [19].

Цікаві результати дослідження феномену помсти, етики прощення та покарання представили S. Sa'odah, B. Maftuh & El. Malihah [24]. Дослідники розглядають феномен помсти, прощення і покарання як людський спосіб реагування на помилку. Ця помилка зазвичай формується під впливом конфліктної ситуації та індивідуальних здібностей розв'язувати конфлікти. Водночас розуміння філософії людського ставлення занурює дослідника в мікрочастину причин конфлікту, гніву, помсти, розглядаючи при цьому поняття прощення як початок вирішення конфлікту [24].

Зв'язок самоспівчуття та прощення у підлітків, які стали жертвами розлучення в Індрамаю (Індонезія), досліджували група вчених з Індонезії M.F. Latifannisa & M.W. Agustina [23]. На думку вчених, прощення дозволяє перетворити негативні емоції на позитивні. Тому прощення, ймовірно, можна використовувати для покращення якості життя, підтримки психологічного благополуччя, уникаючи при цьому приховування надмірної агресії та розчарування. Зрештою, прощення скеровує людей відчутти благополуччя у своєму власному бутті, відмовившись від помсти та розчарування. Водночас одним із факторів, який впливає на прощення, є співчуття до себе. Дослідження було проведено з метою вивчення зв'язку між співчуттям до себе та прощенням у підлітків, які стали жертвами розлучення в Індрамаю (Індонезія). У результаті проведеного дослідження науковці приходять до висновку про позитивну складову прощення. Чим більша цінність співчуття до себе в людині, тим більшою цінністю для неї є прощення [23].

Презентовані результати вказаних авторів мають важливе наукове і практичне значення. Разом із тим, віддаючи належне доробку вчених, доводиться констатувати, що, незважаю-

чи на надзвичайну актуальність проблематики домашнього насильства, донині відсутні наукові юридико-психологічні розвідки помсти як мотиву озвученого суспільно небезпечного діяння. З огляду на зазначене, вважаємо за необхідне здійснити юридико-психологічний аналіз проблеми помсти, котрий би розкривав зміст її детермінації у домашньому насильстві.

Саме тому **мета наукової статті** полягає у висвітленні правової природи, властивостей, структури та сутності помсти як соціально-психологічного феномену та його впливу на детермінацію домашнього насильства.

Методологічну основу дослідження складає комплекс філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових методів пізнання. У дослідженні застосовано міждисциплінарний підхід. Теоретичним підґрунтям дослідження стали праці вітчизняних та зарубіжних вчених, присвячені проблемам помсти у міжособистісних конфліктах та проблемам домашнього насильства.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розвитку України як правової, демократичної, соціальної держави особливої уваги та актуальності набуває гармонізація стосунків у сім'ї, побуті, родині. Закарбовані тоталітарним режимом зразки правової поведінки поступово відходять у минуле. На зміну приходять демократичні засади правової соціальної держави, а з ними й нова парадигма правової поведінки в сім'ї, родині, побуті.

За цих обставин увагу світової спільноти, у тому числі й вітчизняної, привертає людиноцентрична концепція суспільства, визначальні механізми якої простежуються у міжособистісних партнерських, подружніх, сімейних відносинах. У цьому контексті значний інтерес привертають наукові розвідки індикаторів та мотивів вчинення домашнього насильства, їх ознак, рис та комбінацій.

Хоча «законодавець не завжди включає мотив до конструктивних ознак складу кримінального правопорушення, які підлягають обов'язковому встановленню. Водночас переважна більшість науковців схильна вважати, що безмотивних кримінальних правопорушень не існує і відсутність вказівки на мотив кримінально протиправного діяння не звільняє досудові органи від обов'язку його встановлення. Дійсно, мотивація будь-якої поведінки (не обов'язково кримінально караної) завжди присутня» [16, с. 43].

Крім цього «мотив визначає поведінку ні сам по собі, а лише у співвідношенні з метою, в зв'язку з тими результатами, до досягнення яких прагне особа, яка вчиняє ту чи іншу дію. Таким чином, мотив та мета нерозривно пов'язані з поведінкою суб'єкта злочину. Саме тому не

лише важливим, але й необхідним для розслідування домашнього насильства є доказування мотиву його вчинення. Визначення мотиву, тобто обставин, що є «тригером» для виникнення агресії, дозволяє слідчому визначити тактику отримання вербальної інформації, тактику проведення слідчих (розшукових дій) тощо» [13, с. 37].

До прикладу «мотивами вчинення домашнього насильства є: 1) ревності; 2) особисті неприязні відносини; 3) користь; 4) інші мотиви (труднощі матеріального характеру у зв'язку з народженням позашлюбної дитини; помста; душевне хвилювання, яке супроводжувалось численними образами зі сторони потерпілої тощо)» [13, с. 36]. Тобто, «одним із поширеніших мотивів вчинення домашнього насильства є: помста, ревності, корисливі мотиви» [5, с. 125].

Схожі за змістом позиції обґрунтовуються в працях вітчизняних вчених. Так, М. Кузнецов обстоює думку, що «головним мотивом домашнього насильства є помста кривдника за колишні приниження, побиття, знущання тощо (74 %). За мотивами ревності – 9,8 %, користі – 14,6 %. Інші мотиви складають, відповідно, 2,4 %» [8, с. 183].

Дослідниця Н. Ліщук приходить до висновку, що «досить поширеним мотивом є помста, пов'язана з відмовою потерпілої виконати будь-яке прохання або вимоги, виконати роль, яку нав'язував злочинець. Так, помста у зв'язку з відмовою дати гроші на спиртне була відзначена в 14 % випадків, а помста за звернення потерпілої в правоохоронні органи – у 6 % випадків. Яскраво виражений також мотив помста-ревності. Помста за зраду зустрічається у 22 %, такий мотив посідає друге місце за поширеністю мотивів серед досліджуваної категорії злочинців, які вчинили різні насильницькі дії щодо жінок» [9, с. 95-96].

При цьому йдеться саме про помсту як деструктивну практику, в основі якої простежується пристрасна жага відплатити, поквитатись з тими членами родини, сім'ї, хто, за переконанням скривдженого, завдав кривди. Це стосується випадків відплати за: а) зраду коханої людини одного із подружжя; б) економічне, психологічне, фізичне, сексуальне насильство та інші випадки, спонукальною складовою яких є помста. Зазначена форма поведінки пронизана потребою чи переконаннями відплати за спричинене зло. Тому цілком очевидно, що помста – це особлива властивість людської психіки, що спричинена порушенням партнерської взаємодії та, сягаючи рівня сильного обурення й люті, стає ризиком найнебезпечніших видів посягань, оскільки планомірність, умисність, метою якого є заподіяння страждань іншому, жахає своєю жорстокістю, ступенем, наслідком. Проте в окре-

мих випадках, з урахуванням культурно-етнічних цінностей, типу праворозуміння, отриманої кривди, заподіяного зла, мотив помсти розглядається як достатньо правомірне, обґрунтоване і оптимальне рішення в тій чи іншій ситуації.

За переконанням жертви, зловмисник, який причетний до ситуації, повинен відповісти за спричинене зло, а значить, понести покарання. Помста виокремлюється за ступенем, рівнем, формою, видом, векторіальністю. В окремих випадках мотивом звернення до судової системи і притягнення кривдника до юридичної відповідальності з подальшим застосуванням юрисдикційного впливу теж може бути помста. Форма реалізації відплати чи так званого покарання різна: від думки про відплату, словесних погроз та легітимного притягнення до відповідальності до жорстокого фізичного свавілля, насильства. Використовуються різні способи, інструменти: езотеричні приналежності; токсичні отруйні речовини; лікарські засоби; втручання в професійну діяльність; плітки; дезінформація; фізична розправа; мовчання, бойкот, ігнорування та інші прояви міжособистісного страйку.

До визначальних компонентів належить рівень заподіяного зла, рівень кривди, індивідуально-психологічні настанови жертви, вплив референтної групи, спроможність і готовність жертви відплатити, реалізація помсти, вектор отриманих почуттів після помсти.

Також побутує думка, що « часто помста пов'язана із заздрістю. Пізніше цивілізація лише видозмінила, трансформувала помсту, пом'яшила грубі форми вираження таліону як принципу рівної відплати, але сам цей принцип властивий будь-якому праву. У міру того як стверджувало себе державне право, функцію покарання перебрала на себе держава як уособлення загальної волі» [4, с. 12].

Орієнтуючись на помсту як покарання за спричинене зло, звертаємо увагу на те, що «якщо розуміти під покаранням лише як різновид помсти за зло, то результатом буде самоуправство, тобто помста в задано широкому розумінні. Відтак, вирішення питання про право на покарання напряму зачіпає проблему мір, що застосовуються державою» [2, с. 17].

Біполярність помсти дозволяє розглянути її як реакцію на легітимні соціально-правові заходи. До прикладу, зловмисник, якого було притягнуто до кримінальної відповідальності, відбувши покарання у вигляді позбавлення волі, повертається до потерпілої(-ого) чи свідка (родичів, близьких жертви) зі стійким рішенням помститись за порушення стосовно нього в минулому кримінально-правову справу. Прикрість озвученої ситуації підтверджує біполярну суперечливість помсти. Інакше кажучи, природа помсти як спонукальний вектор відплати за отриману

образу, страждання і, таким чином, відновлення уявної чи дійсної справедливості є доволі складною, багаторівневою, багатокомпонентною та охоплює різні форми буття, віддзеркалюючи істотні характеристики спрямованості особи, її морально-правові-етичні настанови.

Тому слід зауважити, що у сімейно-родинній, побутовій взаємодії застосування помсти як неправомірного діяння, поєданого з насильницьким задоволенням, низьким рівнем самоконтролю та підвищеною психічною збудливістю вносить дисгармонію в емоційно-вольову сферу учасників конфлікту, а набуваючи форми пристрасного марення, слугує своєрідним індикатором домашнього насильства. У той же час жертва з мотиву помсти при порушенні її прав та законних інтересів звертається до легітимних інституційних судових та позасудових інституцій, що є правомірним діянням на шляху захисту себе й інших від свавілля, злочинного діяння.

Звідси стає очевидним, що під категорією «помста» необхідно розуміти спонукальну емоційно-поведінкову реакцію як на правомірну, так і на неправомірну поведінку іншого. Підготовка та реалізація помсти виокремлюються у форматі як правомірного діяння, так і асоціального, злочинного діяння. Ця особливість дозволяє розглядати помсту у багатофакторності та амбівалентності, підкреслюючи тим самим соціальний вплив та особистісний когнітивно-емоційно-поведінковий компонент детермінації мстивості. Характерними складовими якого є: гнів, злопам'ятність, ступінь образи та ресурси відплати. Іншими словами, потенціал помсти вміщує зовнішні і внутрішні очікування, шлях реалізації яких проходить класичними етапами: наявна образа, кривда; неприйняття; гнів, розпач; мстивість; планування, реалізація. Почуття кривди, образи постійно генерує думки відносно кривдника та проектує шляхи відплати. Такі думки вимагають багато часу, відволікають від інших справ, частково чи повністю зосереджуючи увагу на особистості кривдника, що безперечно негативно впливає на самопочуття визнаної жертви. Особа визнає себе жертвою, в її думках панує гнів, образа стосовно кривдника. В той самий час, відплата несе ризик нової агресії зі сторони кривдника, що, своєю чергою, поглиблює як міжособистісні, так і внутрішньо-особистісні конфлікти, розширюючи домашнє насильство.

Це стосується випадків, коли зародження помсти спричинено невмінням вчасно перепошувати, дякувати, усувати розбіжності та знаходити компроміси у вирішенні конфлікту. Оцінюючи вищезазначене твердження, необхідно виходити з того, що ігнорування, неприйняття, прощення, ігнорування знаходяться на іншій від помсти векторній величині і напрямку кон-

флікту. З огляду на це, цілком зрозумілим видається думка про те, що оптимальним механізмом нівелювання, стримання помсти є: а) уміле неприйняття образи; б) ігнорування образи; в) прощення.

Зокрема, С. Кравчук вважає, що «в основі прощення і помсти лежать принципово різні мотивації» [6, с. 39]. До цього треба додати, що «прощення пов'язане з рефлексивною менталізацією, свідомою переробкою і перебудовою свого ставлення до кривдника і ситуації образи» [6, с. 32].

На думку С. Кравчук: «здатність до прощення визначається розвиненістю ряду механізмів соціального пізнання (соціального та емоційного інтелекту, емпатії щодо кривдника). Наголосимо, утім, що прощення не тотожне забуванню, ігноруванню, потуранню, схваленню і виправданню» [6, с. 34].

Погоджуючись із цим твердженням як цілком самоочевидним, приходимо до висновку, що прощення – це цінна стратегія управління конфліктами, яка має численні переваги в порівнянні з помстою.

Відповідно «одним із критеріїв прощення є заміна негативних почуттів до кривдника більш нейтральними і, нарешті, позитивними, зокрема терпимістю, проявами емпатії у вигляді співчуття, співпереживання, милосердя» [6, с. 39].

За цих обставин С. Кравчук виокремлює такі критерії прощення як : « 1) подолання негативних афектів і суджень щодо кривдника, тобто відмова скривдженої людини від гніву та образи, ненависті, обурення, суму; 2) заміна негативних почуттів до кривдника на більш нейтральні і, нарешті, позитивні, зокрема терпимість, прояви емпатії у вигляді співчуття, співпереживання, милосердя. Доброзичливість до кривдника є позитивним виміром прощення; 3) відмова від мстивої поведінки щодо кривдника; 4) подолання мотивації уникнення щодо кривдника [6, с. 32].

З урахуванням викладеного підкреслимо, що «прощення може виконувати різні функції, може мати різні умови свого розвитку, різні види, різну модальність, рівні усвідомленості, різні предметні змісти, різний вплив на особу. Натомість непрощення є більш складним конструктом, ніж просто протилежністю прощення. Так, злочини проти людяності не піддаються прощенню. Здатність до прощення визначається розвиненістю ряду механізмів соціального пізнання (соціального та емоційного інтелекту, емпатії щодо кривдника» [6, с. 32].

Ключовими у цьому значенні, на наш погляд, є морально-правові, духовні настанови; правосвідомість; рівень, форма образи; значимість завданої шкоди, ресурси помсти; спроможність, бажання, готовність та спонукальний інтерес.

До індивідуально-психологічних особливостей належать: темперамент, характер, здібності.

Висновки. Таким чином, теоретичний аналіз основних положень феномену помсти та його роль у формуванні, розгортанні поліфонічного глибинного конфлікту домашнього насильства дає підстави зробити наступні висновки:

Помста є одним з найскладніших і багатограних феноменів; характеризується емоційними, когнітивними, мотиваційними компонентами та вміщує такі категорії, як: невміння вчасно перепошувати, дякувати, конструктивно знаходити та усувати розбіжності.

Зазначене вкотре підкреслює роль психологічної сумісності, моральної, етичної, правової свідомості, духовного компонента у нівелюванні причин поліфонічного глибинного конфлікту домашнього насильства.

Виходячи з вищевикладеного, можемо стверджувати, що профілактика домашнього насильства поряд з іншими чинниками включає вміння перепошувати, дякувати, прощати та конструктивно розв'язувати конфліктні ситуації. Розуміння цього допоможе розробити ефективні стратегії запобігання домашньому насильству, покращити психологічний стан та сприятиме створенню гармонійних відносин у сім'ї, родині, побуті.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у юридико-психологічному аналізі емоційного - когнітивного, поведінкового (конативного) компонентів в ревнощів та помста крізь призму соціально-культурного дискурсу «домашнє насильство».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабанли Р.Ш. Призначення покарання в Україні: теоретико-прикладні засади. *Чернігів: Десна Поліграф*, 2019. 488 с.
2. Баулін Ю.В. Філософсько-правові аспекти права на покарання- збаові основи кримінально -правовий політтики України. *Міжнародний журнал Право і суспільство*. № 4 (2016). С. 16–19. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/LS/article/view/222/246>.
3. Беспаль О.Л. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти життя та здоров'я дітей, що вчиняються в сім'ї : дис....канд. юрид. Наук : 12.00.08. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя. 2019. 294 с.
4. Братасюк М.Г. Інтерпретація покарання у різних типах проворозуміння та концепціях права. *Науковий вісник Київського університету внутрішніх справ*. 2007. С. 8–17. URL: <https://elar.naiu.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/b7b9f0a0-4570-4e7c-a591-9e0dd4de4e60/content>.

5. Зінсу О.І. Психолого-правові засади запобігання домашньому насильству в Україні: дис. ... д-ра філософії. 081. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023. 324 с
6. Кравчук С.Л. Концептуалізація феномену прощення в міждисциплінарному дискурсі. Теоретико-методологічні засади соціальної та політичної психології. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Вип. 47 (50). С. 32–48.
7. Крижна Л.В. Попередження злочинів, що вчинюються у сфері сімейно-побутових відносин : автореф. дис.... канд. юрид. наук : 12.00.08. Нац. акад. внутріш. справ України. Київ. 2000. 19 с.
8. Кузнецов М.Г. Домашнє насильство: кримінологічна характеристика та запобігання : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. Наук :12.00.08. ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіон. акад. упр. персоналом». Київ, 2019. 245 с.
9. Ліщук Н.О. Насильницькі дії, що вчиняються щодо жінок: причини та запобігання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2020. 232 с
10. Нерода М.А. Адміністративно-правові засади протидії домашньому насильству: дис. ... д-ра філософії.081.Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023. С. 215.
11. Мірошніченко А.К. Помста як мотив вчинення злочину. *Держава та регіони. Серія: Право*, 2016 р. № 2 (52). С. 82–84. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/2_2016/18.pdf.
12. Мірошніченко А.К. Кримінологічна характеристика помсти як мотиву вчинення злочинів щодо працівників правоохоронних органів та суду : Автореферат дис....канд. юрид. наук. 12.00.08.Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків.2018. С. 21. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/3c41e1e4-41ef-44be-8861-9248fb7ce5d2>.
13. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства [Текст] : 7 практ. посібник / [І.А. Ботнаренко, Ю.Б. Комаринська, О.М. Джужа, Я.О. Дякін, Д.М. Тичина]. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2023. 52 с.
14. Сінельнікова М. В. Помста – як частина досвіду ресентименту. *Актуальні проблеми філософії та соціології* № 45. 2023. С. 46–50. DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v045.2023.8>.
15. Степаненко О.В. Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від до-

- машнього насильства: дис...док-ра юридичних наук за спеціальністю 12.00.08. Одеса, 2023. – 439 с.
16. Фоменко М.В. Кримінально -правове значення мотиву: аналіз наукової думки. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2021. № 1(24). С. 43–49.
 17. Шинкарчук А.Я. Кримінально-правові заходи реагування на прояви домашнього насильства : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософії : спец. 081 «Право». Харків, 2021. 240 с.
 18. Balliet D., Pronk T. Personality, self-control, and welfare-tradeoff ratios in revenge and forgiveness. Published online by Cambridge University Press: 05 December 2012. *Behavioral and Brain Sciences*. Volume 36. Issue 1. February 2013. Pp. 16-17. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0140525X12000349>. URL: <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/personality-self-control-and-welfare-tradeoff-ratios-in-revenge>.
 19. Bernhardt F. Forgiveness and revenge. *The Routledge Handbook of Phenomenology of Emotion*. Edition 1st Edition. First Published 2020. Imprint Routledge. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315180786-48/forgiveness-revenge-fabian-bernhardt>.
 20. Crombag H.F.M., Rassin E.G.C. & Horselenberg R. *Vengeance. Psychology, Crime & Law Volume 9, 2003*. Issue 4. Pages 333–344 | Published online: 13 May 2010. <https://doi.org/10.1080/1068316031000068647>. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1068316031000068647>.
 21. Gerlsma C., Lugtmeyer V., Denderen M.V., & Keijser J.D. (2022). Revenge and forgiveness after victimization: psychometric evaluation of a Dutch version of the TRIM intended for victims and offenders. *Current Psychology Open access* .Published: 22 December 2020. Volume 41, pages 7142–7154, (2022). URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-020-01283-1>. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12144-020-01283-1>.
 22. McCullough M.E., Kurzban R., & Tabak B.A. Cognitive systems for revenge and forgiveness. Published online by Cambridge University Press: 01 February 2013. *Behavioral and Brain Sciences*, Volume 36, Issue 1, February 2013, pp. 1–15. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0140525X11002160>.
 23. Latifannisa M.F. & Agustina M.W. The Relationship of Self-Compassion with Forgiveness in Teenage Victims of Divorce in Indramayu. *Indonesian Journal of Islamic Psychology*. Issue 1. Vol. 6. № 1 (2024). Pp. 38–48. DOI: <https://doi.org/10.18326/ijip.v6i1.1800>.
 24. Sa'odah S., Maftuh B. & Malihah E. Conflict and resolution: the ethics of forgiveness, revenge, and punishment, *Journal of Peace Education, March 2023*. 21(1):1-3. DOI: 10.1080/17400201.2023.2193010. To link to this article: <https://doi.org/10.1080/17400201.2023.2193010>.
 25. Schumann, K. & Walton, G.M. Rehumanizing the self after victimization: The roles of forgiveness versus revenge. *Journal of Personality and Social Psychology*, 122(3), 469–492. <https://doi.org/10.1037/pspi0000367>.
 26. Strelan P., Weick M. & Vasiljevic M. When transgressors intend to cause harm: The empowering effects of revenge and forgiveness on victim well-being. *British Journal of Social Psychology* .First published: 11 December 2019. <https://doi.org/10.1111/bjso.12357>.
 27. Taylor M. Forgiveness, Revenge, and the Shape of a Life: *A dissertation submitted to the graduate faculty in partial fulfillment of the requirements for the Degree of for Doctor of Philosophy. Norman, Oklahoma. USA, 2023*. URL: <https://shareok.org/handle/11244/337061>.